

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д.н. Лиляна Александрова Грозданова, СУ „Св. Климент Охридски”, професионално направление 1.3 Педагогика на обучението по ... (английски език) и 2.1 Филология, за придобиване на образователна и научна степен „доктор” по професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по... научна специалност: *Методика на обучението по съвременни езици*, с кандидат Пенка Николова Аврамова, докторант на самостоятелна подготовка

Тема на дисертацията: *„Уменията на учениците в юношеска възраст за самонаблюдение и самоконтрол при нарушаване на езиковите норми в рамките на писмената чуждоезикова реч*

Научен ръководител: доц. д-р Светлана Димитрова-Гюзелева, НБУ

Настоящата рецензия е съставена на основание чл. 14, ал. 3 от Наредба за развитието на академичния състав на НБУ, решение на Факултетния съвет към Магистърски факултет от заседание № 09/27.06.2019, доклад от Декана на Магистърския факултет и заповед № 3-РК-205 от 02.07.2019 от Ректора на НБУ проф. д-р Пламен Бочков. За процедурата са представени всички необходими документи по Наредбата за развитието на академичния състав на НБУ.

Стремежът на съвременното общество да формира активни и самостоятелно мислещи личности, които да бъдат в състояние да наблюдават и управляват собственото си развитие, несъмнено води до промяна в образователната парадигма. Участието и отговорността при осъществяване на учебния процес до голяма степен се пренасочиха от учителя към ученика, което логично доведе до промяна в подхода към наблюдението и контрола на тази дейност. Наред с традиционните форми на външно оценяване, в областта на чуждоезиковото обучение възникна необходимост от развиване на метакогнитивни умения за самонаблюдение и самоуправление, които да повишат ефективността и качеството на процеса и да създадат предпоставки за „стремеж към учене за цял живот” („Писането на собствен текст (есе) като творческо умение” 2018) За това допринесе и навлизането на нови технологии в живота на учениците, които формираха нов тип навици и използването на нов тип стратегии при писане на чуждия език.

В светлината на споменатите промени, наред с необходимостта от развиване на самостоятелно мислене у учениците, възникна и въпросът до каква степен те владеят уменията за самонаблюдение, самоконтрол и самокритичност. Отговор на този въпрос ни предлага настоящата дисертация, която си поставя за цел да преодолее ограниченията на предишните подходи и практики и да разгледа социалната компетентност на обучаемите във връзка с наличието на тези метакогнитивни умения, ролята на учителя при формиране на съответните стратегии и създаването на ефективни педагогически модели. Изборът на темата на дисертацията не е случаен, а резултат от траен интерес на докторантката към въпросите на съвременното чуждоезиково обучение у нас, съчетан с дългогодишен преподавателски опит. Това ми дава основание да оценя изследването като актуално и значимо.

Пенка Николова Аврамова завършва Английска филология в СУ „Св. Климент Охридски” с магистърска степен (2006 г.), която надгражда с пет професионалноквалификационни степени (ДИУУ – СУ, 2010-2016) и едногодишна специализация „Европейски измерения на съвременното езиково обучение” (2014). В

продължение на 22 години работи в сферата на образованието, като успешно съчетава преподавателка, научно-приложна и организаторка дейност. Преподава английски език последователно в 5-то ОУ „Иван Вазов”, 79 СОУ „Индира Ганди”, Немска езикова гимназия „Проф. Константин Гълъбов” и хоноруван преподавател в Киевския университет „Т. Шенченко” – специалност „Международни отношения” и СУ „Св. Климент Охридски” – Департамент за езиково обучение. Участва в национални и международни проекти по въпросите на образованието и изнася доклади на професионални форуми, където насочва вниманието към обучението по писане на чужд език и създаването на собствен текст от българските ученици при спазване на съответните езикови норми. За това свидетелстват и публикациите, представени по темата на дисертацията, които привеждат научни аргументи и емпирични доказателства в подкрепа на разработения методически модел за развиване на умения за самонаблюдение и самоконтрол.

Първата основна теза на авторката, свързана с обучението по писане на чужд език, разграничава създаването на собствен текст от репродуцирането на чужд текст и обосновава необходимостта от развиване на автономно умение за писмено изразяване от самото начало на учебния процес. В този смисъл учебните задачи могат да се разделят на подготвителни („мостове”) и комуникативни, като ударението при първите пада върху анализ и осмисляне на „добрите чужди практики”, а при вторите върху изразяване и защитаване на собствена позиция по дадена тема. Оттук П. Аврамова прави логичния извод, че успешното продуциране на чуждоезикова писмена реч в автентична комуникативна ситуация предполага самонаблюдение и самоконтрол от страна на пишещия. Във връзка с тази теза възникват няколко въпроса, между които следните:

- до каква степен учениците притежават умения за самоконтрол и самооценка и до каква степен тези умения подлежат на обучение;
- как може обучението да се осъществява през различните етапи на образователния процес;
- каква е ролята на учителя и какво е отношението обучител – обучаем/и.

Подробно становище по тези и други въпроси намираме в статиите „Писането на собствен текст (есе) като творческо умение”, „Уменията на учениците в юношеска възраст за самонаблюдение и самоконтрол при нарушаване на езиковите норми в рамките на писмената чуждоезикова реч” и „Методически модел за развиване на уменията за самоконтрол и самооценка чрез чуждоезиков писмен текст (аргументативно есе)”. Това, което характеризира споменатите публикации е последователният научно-приложен подход на докторантката, която вниква в същината на проблемите чрез аналитичен обзор на литературата по въпроса, задълбочен преглед на състояние на нещата и изпробване на възможности за тяхното оптимизиране. От идеите с приложна значимост на първо място ще отбележа идеята за когнитивно развитие при *взаимодействие* на обучител-обучаем/и (по Виготски), залегнала в разработения методически модел. На второ място ще отбележа предложението за поетапно развитие на уменията за самонаблюдение и самоконтрол чрез степенуване на текстовете по тип на сложност и надграждане. Що се отнася до главната цел - подобряване на качеството на писмената реч на български ученици, изучаващи английски език като втори, чрез формиране на умения за самонаблюдение и самоконтрол - цялостна разработка на идеята е представена в докторската дисертация по темата.

Дисертационният труд на Пенка Николова Аврамова обхваща 183 страници и се състои от увод, четири глави, библиография с 208 заглавия (65 на български и 143 на

английски) и пет приложения. Той се отличава с логична последователност на съдържанието, подробен количествен и качествен анализ на събраните данни и ясен академичен текст, онагледен с подходящи илюстрации, таблици и графики. Всяка глава обхваща обособен етап от изследването, който съдържа описателна и аналитична част и завършва с изводи.

В уводната част на работата докторантката въвежда темата на изследването, като формулира:

- **обект** – писане на аргументативно есе на англ. език като втори чужд език – процес и продукт;
- **предмет** - уменията за самонаблюдение и самоконтрол при равнище B1 по Общата европейска езикова рамка;
- **теза** – целенасоченото самонаблюдение и самоконтрол водят до осмисляне на процеса на усвояване и формиране на устойчиви умения при създаване на качествен чуждоезиков писмен текст;
- **цел** – а) установяване на степента на самонаблюдение и самоконтрол
б) разработване на методически модел за формиране на тези умения
- **задачи** – а) аналитичен обзор на литературата по темата; б) набиране на корпус от писмени текстове на ученици, изучаващи английски език като втори чужд език в средното училище у нас; в) провеждане на квазиексперимент с цел установяване на уменията на учениците да идентифицират и коригират езиковите си грешки, като спазват определен обем и структура на есето; г) конструиране и апробиране на методически модел/и за развиване на уменията за самонаблюдение и самоконтрол.

Водещата хипотеза произтича от наблюдението, че уменията за самооценка и самоконтрол на изследваните ученици не са на необходимото равнище и почива върху убеждението, че установените дефицити могат да се преодолеят по пътя на конкретни дидактични процедури. Следва подробно описание на **методологията** и **средствата** за постигане на формулираната цел.

Сложната същност на изследваните категории логично налага в първата част на дисертацията да се направи аналитичен преглед на литературата по въпросите на техния характер, функции и роля в обучението по чужд език. Като фактори на самонаблюдение и саморегулация, те са обект на изследвания от различни гледни точки – психологическа, прагматична и педагогическа, - които докторантката представя наред със своето становище. За познаване на проблематиката в дълбочина свидетелства фактът, че наред с коментара за разработките на отделни автори, тя отбелязва и разширяването на общата концептуална база с нови прозрения. Подходящи примери в тази насока са твърденията, че: а) обучението е не само процес на усвояване, но и генериране на нови знания; б) планирането при писане на текст може да се използва и като стратегия на учене; в) взаимният контрол може да се използва като етап от подготовката на учениците за самостоятелна работа...и др.

От широката тема за писмената форма на общуване на чужд език анализът постепенно преминава към темата за есето като *продукт* и *процес*, аргументативното есе като проявление на когнитивни и метакогнитивни умения, и обектът на настоящото изследване – английското аргументативно есе - в съпоставка с българското. Така бива систематизирана необходимата информация за подготовка на педагогическия експеримент.

Заслужено внимание в тази част на дисертацията е отделено и на Европейското езиково портфолио, което отразява усвояването на чуждия език в неговата динамика и осъществява обратна връзка в контекста на Междинния български-английски език. Споделям становището на докторантката, че неговата автентичност, прозрачност и адаптивност към учебната среда го правят полезен инструмент при планиране, контролиране, оценяване и коригиране на писмената чуждоезикова продукция.

Степента на самонаблюдение и самоконтрол при тези дейности логично е свързана с изследване на допуснатите грешки и критериите за тяхното оценяване. Ценен източник на информация в това отношение са две основни техники на анализ в приложната лингвистика - съпоставителният анализ и анализът на грешки. Те спомагат за идентифициране и класифициране на основните типове грешки, вероятните източници и методите на коригиране. От описаните видове нарушения на езиковите норми особено значение за настоящото изследване имат грешките направени в резултат на пренос от първия чужд език (немския), които могат да бъдат обект на самостоятелно изследване. Тук трябва да бъде отбелязан фактът, че правилно е подчертана ролята на грешките като индикатор на усвояването на езика-цел от обучаемите и задачата на учителя да провежда и насърчава коригирането им в благоприятна атмосфера.

Важна крачка по пътя към разработване на педагогически модел за развиване на уменията самонаблюдение и самоконтрол у българските ученици в юношеска възраст е проведеният педагогически експеримент за измерване и повишаване на равнището на тези умения чрез оценяване на корпус от аргументативни есета, написани на английски език като втори чужд език. Методологията и дизайнът на емпиричното изследване са съобразени с изискванията на Общоевропейската езикова рамка, учебната програма на МОН за постигане на равнище В1 и целите на настоящата дисертацията. Самият квазиэксперимент е проведен в три етапа – *констатиращ*, *формиращ* и *заклучителен*, представени във Втора глава и дискутирани с количествени показатели в Трета глава.

Сред първите задачи през **констатиращия етап** е анкетното допитване до учениците за собствените им умения за самонаблюдение, самоконтрол и самооценка, както и за влиянието на родния и първия изучаван чужд език (немския) върху писането на английски език. Целта е установяване на входното равнище на изследваните величини през очите на обучаемите. Анкетна карта 1 (Приложение 1) отговаря на изискванията за еднозначност и непротиворечивост на включените твърдения и може да послужи за ориентация на колегите, които желаят да осъществят подобен педагогически експеримент. По същия начин може да бъде полезно и Помагалото с правилата за писане на аргументативно есе и критериите за оценяване, обединени в Приложение 3.

Обобщената картина на констатиращия етап съдържа важни данни за нивото на самонаблюдение и самоконтрол в началния период на изследването. Според Анкета 1 учениците имат висока оценка за своите умения за самонаблюдение и самоконтрол при писането на аргументативно есе и определят като слабо влиянието на родния и първия чужд език върху английския текст – твърдения, които не се потвърждават през следващите етапи, а по-скоро подкрепят началната хипотеза. С други думи, докторантката разкриват важни дефицити на входа на изследването от страна на учениците, като например: а) надвишена самооценка на собственото внимание към конкретна задача, б) ограничен контрол върху времето за написване на аргументативно есе; в) неумение за обвързване на теза и аргументи; и г) недостатъчно развити умения за откриване на допуснати нарушения на езиковите норми. Установено е също така и завишаване на самооценката спрямо средната оценка на проверителите.

Самите данни са подробно описани на граматическо, лексикално, правописно и пунктоационно ниво, като наред с установените равнища на самоконтрол са посочени и някои типични грешки. Отново ще отбележа въпроса за установената интерференция на

първия чужд език (немския) при писане на аргументативно есе на английски, която заслужава да получи внимание в самостоятелно изследвания. Въпреки първоначалното твърдение на анкетиранияте ученици, че немският език оказва слабо влияние върху писането на английски език (стр. 79), есетата съдържат редица грешки, сред които грешки в словоредата и формите за множествено число (стр. 85), неправилна употреба на предлози и директен пренос на лексикални единици (стр. 86), както и различни правописни и пунктоационни грешки. Особено важно е наблюдението на докторантката, че „първият и вторият чужд език са в тясна връзка при съставяне на текст” (стр. 106).

През **формирация етап** на квазиексперимента участниците затвърдяват познанията си за писане на есе и критериите за оценяване, след което съставят собствен текст по зададена тема. Преминал през система от самопроверка и външна проверка (от двама преподавателя), самооценка и външна оценка, крайният вариант на текста става обект на рефлексия и устно обсъждане от учител и ученик. Анализът на данните от този етап констатира положителни промени при идентифициране и коригиране на всички типове езикови грешки спрямо нивата през констатиращия етап, макар в някои случаи увеличението да е слабо и противоречиво. По общи данни броят на учениците с „ниско ниво” на самоконтрол значително намалява, докато броят на учениците със „средно ниво” се увеличава и се появяват ученици с „високо ниво”. Положителна тенденция се наблюдава и при самоконтрола върху логическата връзка между теза- аргументи- заключение, както и при правописните грешки. От друга страна, слабо увеличаване на процента на учениците, които спазват изискването за обем на есето, наред с други данни показва, че изследваните умения се формират трудно и изискват съвместни усилия. Като стъпка в тази насока ще отбележа включването на нова дейност в експеримента, а именно *взаимната оценка*.

Заклучителният етап повтаря познатите методически процедури, анализира нивата на самонаблюдение и самоконтрол в тяхната динамика и завършва с анкетно проучване на мнението на учениците за ефективността и ползата от новата методика (Анкета 2, Приложение 2). Данните показват намаляване на броя на есетата с неспазен обем и значителен напредък при излагането на собствена теза, подбора на качествени аргументи и уместно заключение. Увеличава се и броят на учениците, които откриват установените от учителите грешки и постигат „високо” ниво на самоконтрол. Така 96,2% от учениците откриват допуснатите грешки, срещу 89,5% през констатиращия експеримент, а 36,4% от учениците постигат „високо ниво”, срещу 0% през констатиращия етап. Като индикатор на положителна тенденция можем да посочим и факта, че нито един ученик с „високо” ниво на самоконтрол в началото на развиващия експеримент не е понижил нивото си до „ниско” през заключителния етап (стр. 130).

В обобщение, проведеният квазиексперимент разкрива уменията на учениците да идентифицират и коригират езиковите си грешки и дава основания за конструиране и апробиране на ефективен методически модел/и, с който те да се развиват. Данните от Анкета 2 и индивидуалните разговори учител-ученик разкриват положителната оценка на учениците към промените в собствения им стил на учене и повишения интерес към качеството на писмената им продукция. Наред с формиране на конкретни умения за създаване на аргументативно есе на английски език, разработената методика увеличава общата им стратегическа компетентност на учениците чрез създаване на когнитивни и метакогнитивни умения за планиране, организиране, рефлексия и самооценка.

Особено полезна в педагогически план е **Четвърта глава**, която представя подробно *Методическия модел за развиване на уменията самонаблюдение и самоконтрол чрез чуждоезиков писмен тест*. При неговото разработване са взети предвид постиженията на съвременната приложна лингвистика, резултатите от

проведения педагогически експеримент и богатия опит на докторантката. Препоръчаната методическа рамка се състои от *инструкция, действие и резултат*.

През етапа на *инструкцията* учениците се запознават с разликите в структурата на английското и българското аргументативно есе (Помагало в Приложение3) и основните характеристики на английското есе, техниките за формулиране на съждения и умозаклучения, видовете композиция и стил. Особено внимание е отделено на типовете грешки и начините на коригиране. Присъединявам се към мнението на докторантката, че тези дейности се нуждаят от значителен брой конкретни примери, за да се улесни осмислянето на новата информация. Полезно в тази насока е въвеждането на *Дневник за самонаблюдение и контрол*, който да регистрира динамиката в развитието на уменията за самоконтрол и самооценка. Същият може да послужи и за основа на анализ на грешките и диагностика на проблемните области.

Последните два етапа на методическия модел – *действие и резултат* - представят подробно и нагледно: а) действията на участниците в ситуацията - от задаване на темата до оценяване на есето; и б) анализа на резултатите под формата на дискусия между учител и ученик/-ци. Докторантката е разработила два варианта на Модела, представени графично и описани поетапно за колегите, които биха желали да ги приложат на практика. Разликата между двата варианта се състои в това, че при Вариант 1 ученикът сам открива и коригира грешките в своя текст, оценява го и го предава на учителя, след което го получава обратно за рефлексия - коригиран и оценен. Във Вариант 2 грешките първо се подчертават от единия учител, след което се оценяват от 2 учителя и се изчислява средната оценка; следва корекция на грешките и самооценка от страна на ученика, връщане на текста на учителя и рефлексия. Въпреки констатацията, че учениците по-трудно откриват, отколкото коригират допуснатите грешки, от когнитивна гледна точка Вариант 1 изглежда по-ефективен, тъй като създава условия за активиране и разширяване на системата от собствени знания на ученика, докато при Вариант 2 вниманието му се фокусира върху отделни случаи, посочени от учителя. И в двата случая споделям становището, че формирането на умения за самоконтрол и самокорекция трябва да стане в контекст на доверие и сътрудничество, което да засилва желанието на обучаемите за самоизразяване. Това до голяма степен зависи от подхода на учителя при коригиране и обсъждане на грешките, който при липса на такт може да доведе до стратегии на отбягване и опростяване на чуждоезиковата писмена реч от страна на учениците.

Преди да обобщя приноса на методическия модел за развиване на уменията самонаблюдение и самоконтрол, разработен от П. Аврамова, бих искала да отбележа положителните страни на качествения и количествения анализ на емпиричните данни, представени в дисертацията, а именно *изчерпателност, последователност и прецизност*. Към тях ще добавя и *обективността*, гарантирана посредством триангулация на данните от анкета, дискусия и средна оценка, изчислена от двама преподаватели. Що се отнася до резултатите от цялостното изследване, те са систематизирани в заключителната част на дисертацията от самата докторантка. Изведени на преден план, самонаблюдението и самоконтролът се разглеждат като методически инструмент за формиране на умение за създаването на собствен чуждоезиков текст при спазване на езиковите норми на езика-цел. Ролята на преподавателя да планира и организира учебния процес е ясно очертана, както и ролята на ученика като активен участник в него. Наред с категоричното одобрение на учениците (Анкета 2) и ефективността на поредицата от дейности, констатирана по експериментален път, са посочени и някои трудности, които следва да бъдат преодоляни. Сред тях са: необходимост от допълнително учебно време, допълнително натоварване, ангажиране на втори учител, трудности при установяване на обратна

връзка, несигурност при коригиране на грешките, установяване на евентуалните източници и начините за тяхното преодоляване и др. В общ план можем да заключим, че при добро планиране и организиране разработеният методически модел спомага за развиване на уменията за самонаблюдение и самоконтрол у учениците в юношеска възраст, изучаващи английски език като втори чужд език, което доказва, че настоящото изследване е постигнало целта си и рецензираният труд отговаря на изискванията за докторска дисертация. Както беше отбелязано, дисертацията може да послужи за основа при разработването на съпоставителни изследвания и учебни пособия .

Авторефератът представя съдържанието на дисертацията адекватно и коректно.

Въз основа на гореизложеното, давам положителна оценка на настоящата дисертация и предлагам на уважаемото жури да присъди на Пенка Николова Аврамова образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...научна специалност: *Методика на обучението по съвременни езици.*

Дата:

Подпис:

16.08.2019 г.

(проф. д.н. Лиляна Ал. Грозданова)